

BALOGH PIROSKA

AZ EPHEMERIDES BUDENSES SZEREPE A MAGYAR DRÁMATÖRTÉNETBEN¹

Az *Ephemerides Budenses* 1790–1793 között jelent meg Budán. A latin nyelvű, hetente kétszer publikált újság első szerkesztője Tertina Mihály volt,² akit 1790 végén váltott ebbéli tevékenységében Spielenberg Pál ügyvéd, az újság végleges szerkesztője.³ Az *Ephemerides* magyarországi drámatörténetben játszott szerepét egy latin nyelvű kiáltvány alapozta meg, mely először az *Ephemerides* 1792.10.29. számának appendixeként jelent meg, *Monita de Lingua et theatro hungarico stabiliendo* címen.⁴ A kiáltvány nemcsak az 1790-es években váltott ki élénk visszhangot, de még a reformkorban is fontosnak, bizonyos szempontból aktuálisnak tartották, amit a *Honművész*, 1837.12.22. számában megjelent magyar fordítása mutat. A későbbiek során erre a magyar fordításra hivatkozik a színháztörténeti szakirodalom jelentős része.⁵

Ez a kiáltvány ugyanakkor nemcsak recepciótörténeti sikerhez, hanem egyszerre mind recepciótörténeti egyszerűsödéshez is vezetett. Mint azt az *Ephemerides* magyar nyelvi kulturális vonatkozásait feltáró, Szilágyi Mártonnal társszerzős összefoglaló tanulmányban⁶ már részletesen bemutattuk, a magyar fordítást használó későbbi recepció egyrészt nem vizsgálta az *Ephemerides*-ben megjelent, a kiáltvány kontextusát jelentő színházi tudósításokat és a magyar drámairodalommal kapcsolatos recenziókat és kezdeményezéseket, másrészt a kiáltványon belül is csupán a három oldalas szöveg utolsó előtti, 6–7 soros bekezdésében felvetett javaslatot említette és emelte ki elsősorban. Ezáltal a kiáltvány üzenete leegyszerűsödött Spielenberg felszólítására, miszerint a magyar színjátszó társulat megmentése érdekében

1 A szerző kutatómunkáját az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatta.

2 Életművének részletes ismertetése: TÓTH 2011 és TÓTH 2013a.

3 Spielenbergről összefoglaló tanulmány: BALOGH 2007, 15–44.

4 *Ephemerides Budenses* (továbbiakban: EB) 1792.10.29. Appendix. Oldalszám nélkül.

5 KÓKAY 1979, 158–166.; KERÉNYI 1990, 100.; KERÉNYI 2002, 90–150. A szöveg részletes elemzésére l. még BAYER 1887, 135–137.

6 BALOGH – SZILÁGYI 2005, 23–69; BALOGH – SZILÁGYI 2013, 439–479.

minden nemes és honorácior adakozzon mindössze egy rhénes forintot, ezzel egy éven belül 400 000 forintnyi tőke fog összegyűlni alapítványként a színtársulat javára.⁷

Az *Ephemerides* dráma- és színháztörténeti programja azonban ennél a praktikus felvetésnél sokkal bonyolultabb és sokrétűbb: legalább négy szinten mozog. Egyrészt a magyar színház ügyét belehelyezi egy tágabb nyelvfejlesztési programba, ennek egyik lehetséges intézményesülési formájaként tekint rá. Másfelől nyomon követi magának az intézménnyé válásnak a nehézségeit. Harmadrészt az *Ephemerides* hangsúlyozza a magyar nyelvű drámairodalom terjedelmi és esztétikai jellegű fejlesztésének szükségességét, ennek kapcsán szerepet vállal a magyar nyelvű drámairodalom bibliográfiájának összeállításában és a készülő szövegek, esetleg fordítások publikálásában is. Negyedrészről olvashatunk a színjátszás technikájának, metódusainak alakulásáról, sajátos jellegű színi tudósítások, rövid hírek keretében. A fent említett tanulmányban az első két kontextust már alaposan feltártuk, ezért ezek kapcsán itt csak a kutatás legfontosabb eredményeit fogom felidézni. Jelen tanulmányban a harmadik és negyedik, ezidáig kevésbé vizsgált kontextust kívánom részletesen bemutatni és értelmezni.

A színház ügyének nyelvfejlesztő programba⁸ ágyazottságát legszemléletesebben a már említett *Monita* kiáltvány teljes gondolatmenete mutatja. A kiáltvány felvezetése a színház edukatív funkcióját, pozitív morális hatását emeli ki példák sorával, majd ezt a funkciót nyelvpedagógiai síkra transzformálja, megtoldva az egyetemes európai kulturális normához való igazodás imperatívuszával: „Hogy a színjátszás mennyit jelent abban, hogy valamely nyelv a nép körében elterjedjék, és emiatt mennyire művelik és gyarapítják, régi és mai kultúrnemzetek példái meggyőzhetnek minket.”⁹

7 „Non est adeo arduum, et difficile, si II. Comitatus, Districtus separatas portas habentes, tum Magistratus L.R. Civitatum velint, utile hoc institutum erigere: Si in Hungaria quivis nobilis, honoratiores in urbibus, oppidis ac pagis, et alii etiam sua via requisiti tantum unum Rfl. singuli contulerint, intra annum facile 400 millium summa colligetur, e cuius annuis redditibus teatro Pestini erecto tam societas theatralis ali, quam et erudita formari potest.” EB 1792.10.29. Appendix, oldalszám nélkül. Az EB-részletek valamennyi tanulmányban szereplő fordítását Balogh Piroska készítette.

8 A program részleteiről l. BALOGH 2015a, 207–219.; BALOGH 2015b, 166–189.

9 „Quantum theatrorum usus valeat ad id, ut idioma quoddam familiaris in populo sit, et quantum per ea excolatur, et locupletetur, vetera, et hodierna culturarum nationum exempla evincunt.” EB 1792.10.29. Appendix, oldalszám nélkül.

A következő bekezdés ilyenformán már a magyar nyelvűvelés apológiája lett, melyben a magyar nyelv ügye mint a tudományos fejlődésnek, a nemzeti létnek, a művészeteknek, az iparnak és a kereskedelem virágzásának létfeltételeként határozta meg. Ezt követően egy országos hatókörű nyelvűvelő program lépéseit taglalja a szöveg, mely szerint a nem magyar ajkú falvakban, városokban magyarul tudó dajkákra, szolgákra, szolgálókra kell bízni közhatalmúlag a kisgyermeket, így ezek a kölcsönös kommunikáció révén megtanulnak magyarul, továbbá a magyar nyelv használatát be kell vezetni a megye- és országgyűléseken, az adminisztrációban és az igazságszolgáltatásban, végül fontos feladat magyar nyelvű színházak, nyelvűvelő társaságok létrehozása.¹⁰ Majd számot vetve e program hatásával, esetleges tiltakozással a nem magyar anyanyelvű országlakók részéről, zárul a programnyilatkozat, és a fent idézett, egyforintos adakozásra való felhívás csupán mint adalék kapcsolódik¹¹ a fenti széleskörű változásokhoz. A felhívás epilógusa a magyar nyelv ügyén keresztül immár a színház ügyével azonosítja a nemzet jövőképe alakulását, s a szerző felszólítja a haza polgárait („quemvis Patriae civem”), hogy a magyar színjátszás megmentésével vigyenek végbe egy, a közjó pártolásáról híres angolokhoz is illő tettet. Érdemes megjegyezni, hogy amikor az *Ephemerides* megszűnése már elkerülhetetlen volt, Spielberg még egyszer közölte programnyilatkozatának rövidített változatát,¹² elhagyva a színház történeti bevezetőt, megtoldva azonban a magyar színtársulat rövid bemutatásával, a közvetlen teendők felvázolásával, valamint annak indoklásával, miért kénytelen feladni szerkesztői munkáját.

A második kontextus abból a híryanagból táru fel, amely a Kelemen-féle színtársulat állapotával és problémáival foglalkozó tudósításokból áll. A magyar színjátszó társulat megszervezése előtt az újság a német színházról úgy adott hírt, mint egyfajta szórakozási lehetőségről.¹³ Azonban bizonyos kassai magyar nyelvű tánc- és színi multságokra szóló meghívókra hivatkozva, néhány hét múlva már megfogalmazza a szerkesztő a magyar nyelvű

10 Ez az elképzelés megfelel a nyelvterjesztés azon programjának, amelyet az 1810-es években – szembeállítva a „cultura intensiva” öntökéletesítő folyamatával – „cultura extensiva”-ként határozta meg; bővebben l. VÖLGYESI 2002, 55–56.

11 – „id unice adferemus...” EB 1792.10.29. Appendix, oldalszám nélkül.

12 EB 1793.02.20. Appendix, 107–112.

13 EB 1790.04.16., 33.

színhátság igényét.¹⁴ A színháték a következó hónapokban éppen csak említésre méltó szórakoztató eseményből az *Ephemerides* olvasóinak szeme előtt nemzeti ünneppé, triumfussá transzformálódott, és a Kelemen-társulat első előadásának leírásában teljesedett ki, mely szerint ez az ünnepi nap arany tintával jegyzendő be a hazai krónikákba.¹⁵ Amikor azonban 1790 decemberében válságos helyzetbe került a magyar színhátsulat, az erről tudósító, elkeseredett cikkben¹⁶ a színház már olyan sokfunkciójú intézményként jelent meg, amely a hagyományos mecenatúra segítségével nem, vagy csak nehezen lenne fenntartható. A szöveg hangsúlyozta, hogy történtek kísérletek a Helytartótanács támogatásának megnyerésére, azaz a magyar színhátság hivatalos státuszának elnyerésére. Ez utóbbi akadályait azonban, indirekt módon, ugyane számnak egy másik híradása jelezte, hogy tudniillik a Pestre látogató Coburg herceg tiszteletére német nyelvű színelőadást tartottak¹⁷ – ami azt mutatja, hogy például a protokolláris-propagandisztikus funkciót a magyar színhátság meg aligha tudja betölteni. Néhány hónappal később egy hosszabb szöveg¹⁸ szerint nem a hivatalos fórumok (Helytartótanács, uralkodó) ellenállása, hanem a kiegyensúlyozatlan pénzügyi háttér és a német színház konkurenciája a legfőbb akadály. Ezt követően a nádor jóindulata, amelynek köszönhetően a Coburg-hercegek immár a magyar színhátsulat előadását is meglátogatják,¹⁹ és az anyagi alapok megteremtésének kísérlete, amelybe a főrangú mecénások mellett már a megyéket is megpróbálják bevonni,²⁰ újabb reményteli fordulatot jelentett. Ezt követték a próbának is beillő akadályok, bonyodalmak,²¹ amelyek már-már mélypontra viszik a történetet. Olyannyira, hogy a kolozsvári magyar színház alapításáról csak

14 „Illucescet etiam, ut sperare haud vane licet, illucescet, inquam, brevi dies illa, qua non solum Cassoviensis; verum etiam Budensis, Pesthiensis, Poseniensis, Temessiensis, et si quae adhuc in Hungaria exstant, Theatrales Scenae non alio quam Hungarico sermone resonare audientur, neque ad has peregrinis Idiomatibus vel Comiciis aditus amplius unquam patebit!” EB 1790.05.11., 118.

15 EB 1790.10.25., 537–538.

16 EB 1790.12.31., 694.

17 EB 1790.12.31., 689.

18 EB 1791.02.11., 94–95.

19 EB 1792.07.12., 391.

20 EB 1792.07.19., 405–406. A vármegyék színházügyi adakozásának történeti körülményeiről l. KERÉNYI 2002, 90–98.

21 EB 1792.10.01., 509.; 1792.10.18., 529.; 1792.11.12., 553.

egyetlen letargikus mondat tudósított.²² A szöveget itt már láthatóan nem a mindenfajta, magyar nyelvet és irodalmat szolgáló intézmény létrejötte fölött érzett eufória alakította, mint 1790-ben, a kassai magyar meghívókról szóló tudósításban, hanem az a fölött érzett elkeseredés, hogy a körvonalazódó program, amely színházügyben Pest-Buda centrum-helyzetére alapozódott, nem valósítható meg. Ám ez a történet, legalábbis ahogyan az *Ephemerides* szövegében kibontakozik, mégsem illeszkedik a kulturális bukás-narratívák sorába. Az 1793-as esztendő első napjaiban újabb reménykeltő hírek érkeztek a színtársulat helyzetéről: a színészek most telt ház előtt játszanak, ráadásul a nádor jelenlétében.²³ Sikerekről számolt be egy január végi tudósítás is, amely a pesti német színházról és annak műsoráról is méltatóan szól, félretéve a két színtársulat közötti konkurenciát és egyéb súrlódásokat.²⁴ Néhány héttel később pedig arról értesült a korabeli olvasó, hogy Pest város magisztrátusánál már lépések történtek az állandó színház teleküggyét illetően.²⁵ Ezen textusok átértelmezik az 1792.10.29-i Spielenberg-felhívás ismételt megjelentetésének²⁶ gesztusát. Ha kiragadva olvassuk ezt, hajlanánk arra, hogy egyfajta heroikus, egyben hiábavaló egyéni-szerkesztői búcsúgesztusként értsük. Strukturális szempontból vizsgálva azonban ezt a szöveget, feltűnnek az 1792-es Spielenberg-felhíváshoz viszonyított, komoly eltérések is. A felhívás hangsúlyai az általános nyelvvelő programról áthelyeződtek a konkrét lehetőségre, azaz a pest-budai magyar színházalapításra, döntően pragmatikus, informatív argumentációval. Erre vall a magyar színtársulat bevételeit szám szerint ismertető részlet, a színtársulat tisztségviselőinek bemutatása, a megyei gyűjtésről szerzett információk, és – közvetve – a teoretikus, átfogó program háttérbe szorítása a közvetlen teendők ismertetése érdekében. Ez éppen nem a Spielenberg-program potencialitásának felszámolása, hanem annak jele, hogy egyrészt a program megvalósulóban van, másrészt többek elfogadták (legalábbis részben), és támogatják – vagyis privát tervezetből másoktól is vállalt kezdeményezés lett. Ekkor már korántsem csupán Spielenbergnek és néhány segítőjének vállalkozásáról van szó, hanem a folyóirat szövegei mögött szélesebb kulturális nyilvánosság állhatott, s nemcsak befogadó, de alakító hatással is.²⁷

22 EB 1792.11.12., 553.

23 EB 1793.01.07., 4–5.

24 EB 1793.01.24., 49–50.

25 EB 1793.02.04., 80.

26 EB 1793.02.20., 107–112.

27 Mindez egybevág a tágabb köztörténeti-színháztörténeti folyamatokkal is; erről l. KERÉNYI 2002, 90–150.

A harmadik kontextushoz kapcsolódó szövegek többségükben a Kelemen-társulat 1791–92-es válságkorszakában jelentek meg, ugyanis, ha már színházi hírek nem voltak, az *Ephemerides* szövegei (átvállalva némiképp a népszerűsítő funkciót is) a magyar nyelvű drámairodalom ismertetésébe, elemzésébe fogtak. Ennek hasznára és ízére ráérezve, amikor 1792. áprilisában újraszerveződni látszik a színjátszó társulat, a Protasevicset és a színészeket bemutató híradás végén ott olvasható a felhívás:

“A Haza azt reméli azon íróktól, akiknek ezen műfajhoz tehetsége van, hogy mind drámák fordításával, mind pedig eredeti drámák írásával ne késlekedjenek tovább. De erről majd többet mondok legközelebb – előbb arra fordítjuk figyelmünket, hogy a már kiadott vagy kéziratban meglevő magyar vagy épp most magyarra fordított drámák jegyzékét közöljük.”²⁸

Az *Ephemerides* tehát programszerűen kívánta feltárni és ismertetni a már meglévő és a születőben lévő magyar nyelvű drámairodalmat, különös tekintettel az eredeti művekre. A továbbiakban hosszabb listák jelentek meg az *Ephemerides* lapjain, amelyek a már megjelent magyar nyelvű drámákat és drámafordításokat közölték, és felvetették további drámák publikálásának fontosságát.²⁹ Ezek a megnyilatkozások olyan koncepciót körvonalaztak (még ha ez teljes egészében kifejtetlen maradt is), miszerint: 1. a magyar nyelvű drámák és fordítások összegyűjtendők, 2. a magyar színtársulat ezeket adja elő, ezáltal tegye őket ismertté, divatosná, 3. az e módon ismertté váló szövegek publikáltassanak, terjesztésüket nagyban segíteni fogja előzetes színházi sikerük – ezzel tehát az egész ország területét lefedő nyelv- és irodalomfejlesztő program valósulhatna meg, így kapcsolódva vissza az egyes számú, legtágasabb kontextushoz. Hogy a 3. pontban rejlő feltételezés nem volt irreális, azt jelzi az *Ephemerides* híryanaga is, amely ismertebb, divatos operaáriák nyomtatott változatának áráról, fellelhetőségéről is informált – azaz egy sikeres pest-budai előadásnak valóban lehetett szélesebb körű piaci sikere is.³⁰ Az *Ephemerides* későbbi színházi tudósításai szövegszerűen összekapcsolódtak a színre vitt drámák rövid

28 „Sperare etiam potest Patria ab iis Scriptoribus, quibus ingenium pro hoc genere obtigit, ut tam in vertendis drammatibus quam in originalibus elaborandis nihil a se desiderari patiantur. Sed de hoc plura proxime; intendimus enim et iam editorum et in manuscriptis adhuc haerentium, tum eorum, quae in hungaricum idioma verti expediret, drammatum elenchum proferre.” EB 1792.04.30., 234–235.

29 EB 1792.05.10., 260.

30 EB 1792.03.01., 112. Nasolini- és Mozart-áriák kapcsán.

ismertetésével.³¹ E drámarecenziókban a dramaturgiai szabályok betartása és a színrevitel lehetőségeinek szempontjai alkották az értékítélet alapját, tehát a harmadik kontextushoz szorosan kapcsolódtak az írott drámaszövegek értékelési szempontjai.³² Egy magyar drámagyűjtemény terve is realizálódni látszott: a lap közzétette Endrődy Jánosnak, a pesti piarista gimnázium magyar nyelv és irodalom tanárának³³ felhívását arról, hogy az elkészült magyar nyelvű drámákat és fordításokat küldjék el neki, valamint – elkerülendő az esetleges átfedéseket – értesítsék a tervbe vett vagy éppen készülő drámákról és fordításokról.³⁴ A drámák publikálására is lehetőség nyílik az általa szerkesztett *Magyar Játékszín* sorozat révén, melynek indulásáról³⁵ éppúgy hírt adott az *Ephemerides*, mint az egyes kötetekről.³⁶ Kiemelték a tudósítások, hogy a kötetek ára mérsékelt,³⁷ és negyedévente, a pesti vásárookra időzítve szeretnék megjelentetni,³⁸ azonban a szerzőknek csak a postaköltséget tudják téríteni.³⁹ Az *Ephemerides* azzal is támogatni kívánta a kezdeményezést, hogy vállalta a drámák szerzőinek és címeinek közzétételét, nehogy többen ugyanazon a fordításon vagy témán dolgozzanak párhuzamosan.⁴⁰ A vállalásnak a folyóirat eleget is tett, amikor 1792 végén közölte az ismertté vált, kéziratban lévő drámák jegyzékét (épp az I. 1. fejezetben tárgyalt, programadó *Appendix*hez csatolva),⁴¹ majd, rá két hónapra a nyomtatott magyar drámák részletes bibliográfiáját adta.⁴² Ez utóbbi bibliográfia sajátossága, hogy három német nyelvű, de magyar történelmi tematikájú dráma részletes recenziójával zárult. A többszemponú, korabeli drámaesztétikai kérdésfeltevéseket is

31 Pl. EB 1792.06.21., 338–339. Ennek a cikknek a szövegét közölte: KERÉNYI 2000, 15–16.

32 Pl. Az *Arany perecek* dramatizált változata kapcsán, EB 1792.06.21., 338–339.

33 Endrődyról l. PERÉNYI 1899; MÁLYUSZNÉ 1980, 479–496.; ENYEDI 1983, 489–494.

34 EB 1792.08.06.. 444.

35 EB 1792.08.06.. 444., „Id una necessarium erit, ut qui praeter hic memoranda quaedam aut in scriniis habent, aut vertenda designarunt, Eidem periodici theatralis operis Auctori insinuent, ut ita per ephemerides has, et hungaricas ad cunctorum notitiam amphibologiarum evitandarum caussa perveniant.” 1792.10.29. Appendix

36 EB 1792.10.29. Appendix (oldalszám nélkül), 1792.12.20. Appendix 613–616.; 1793.01.31., 74–75.; 1793.02.20. Appendix 112.

37 EB 1792.08.06., 444.

38 EB 1792.10.29. Appendix (oldalszám nélkül)

39 EB 1793.02.20. Appendix 112.

40 EB 1792.10.29. Appendix (oldalszám nélkül).

41 Uo.

42 EB 1792.12.20. Appendix 613–616.

áttekintő olvasat mindhárom esetben negatív értékítélettel társult, és a recenziók végkövetkeztetése: „Nem hiányoznak hazai történelmünkben a Római Köztársasághoz méltó nagyszerű tettek, rendelkezünk Brutusok, Camillusok, Scipiók mintegy újraszületett hősi alakjaival, de ha őket olyan hitvány drámákban, melyeket az imént recenzeáltunk, idézzük fel, úgy vélem, siratnunk kell ezen Nagy Hőseinket, akik mintegy második halállal, és a színpadon tehetségtelen szellemek által agyonkínózva, dicstelenül hevernek szemeink előtt.”⁴³ Ez a figyelmeztetés ugyan, mint látni fogjuk, kifejezetten az említett német nyelvű drámákra vonatkozott, és a recenzens hangsúlyosan európai drámaszövegeket alkalmazott viszonyítási pontként, ám a magyar drámabibliográfia ismeretében ez a kritika azt is jelezhetette, milyen esztétikai normákkal kell majd szembesülnie a születő magyar drámairodalomnak, mihelyt a létproblémák leküzdésén túljut.

Magukat a drámarecenziókat vizsgálva sokatmondóak az arányszámok is. Az *Ephemerides*ben említett vagy recenzeált 257 mű közül 67 drámaemlítés/recenzió, azaz az említett művek 26%-a dráma, ami a műfaj felülreprezentáltságát egyértelműen jelzi. Ezek között 2 latin, 5 német és 60 magyar nyelvű dráma szerepel, az utóbbiból 44 fordítás. Ez akkor válik érdekessé, ha a 90%-os magyar nyelvi arányt az említett/recenzeált művek egészének nyelvi arányaihoz mérjük: ebből latin nyelvű 45%, magyar 40%, német 10%, egyéb 5%.⁴⁴ Mindez egyértelműen mutatja, hogy valamennyi műfaj közül kifejezetten a dráma vált a szerkesztői koncepció szerint az *Ephemerides* magyar nyelvi programjának mediumává, ezen a műfajon belül sokkal magasabb arányszámban említ vagy recenzeál magyar nyelvű szövegeket, mint más műfajok esetében. Ezt támasztja alá az is, hogy a jelentős számú fordítás esetében is elsősorban a magyar fordító neve kerül említésre, és csak másodsorban az eredeti mű szerzője. Az így kapott szerzői-fordítói lista az alábbi nevekből áll: Faludi Ferenc, Illei János, Versegly Ferenc, Aranka György, Bálintitt János, Wesselényi Zsuzsánna, Bárány Péter, Báróti Sándor, Besse nyei György, Bornemissza János, Csépan István, Dugonits András, Endrődy

43 „Non desunt in Patria historia nostra facta magna et Romana Republica geri digna, sunt Brutorum, Camillorum, Scipionum quasi seris seculis renata facinora, sed si in dramata tam misere, prout quae supra memoravimus, aptata, illacrimandum Magnis his Heroibus censeo, qui duplici morte, atque in scena diros inter torpidorum ingeniorum cruciatus inglorie occumbentes spectentur.” uo.616.

44 A recenzeált művek nyelvi megoszlását táblázatban, adatokkal l. BALOGH – SZILÁGYI 2005, 60.

János, Fejér György, Hatvani István, Kazinczy Ferenc, Kelemen László, Kereskényi Ádám, Kónyi János, Kóré Zsigmond, Kovásznai Sándor, Kun Szabó Sándor, Kunits Ferenc, Ráth Pál, Nagy János, Oswald Zsigmond, Péczely József, Sándor István, Rudnyánszky Karolina, Sebestyén László, Seemann Károly, Simai Kristóf, Soós Márton, Szentjóni Szabó László, Teleki Ádám, Zechenter Antal, Zsitvay Ferenc, Simon Weber, Xavier Girzig, Hatvani Sámuel, Georg Schwarz.⁴⁵

Közülük Faludi Ferenc és Illei János szerepel latin, Simon Weber, Xavier Girzig, Hatvani István, Szentjóni Szabó László és Georg Schwarz pedig német nyelvű drámával, a többi szerző, illetve fordító magyar munkája révén került említésre. Szinte kurióznak tekinthető Wesselényi Zsuzsánna és Rudnyánszky Karolina említése – a korban még szokatlannal számító nőírók/fordítók szerepeltetése⁴⁶ mutatja, hogy a magyar drámairodalom ismertetésében az *Ephemerides* valóban teljességre törekedett. Rudnyánszky Karolina említése pedig azért is jelzésértékű, mert az ő Metastasio-fordítása másutt egyáltalán nem kapott publicitást. A darabról tudjuk, hogy kifejezetten a Kelemen-társulat számára készült, amely azt nagy sikerrel játszotta, és a mindössze 16 esztendőös bárókisasszony feltehetőleg saját kastélyszínházi tapasztalatai alapján készíthette el ekkora sikerrel előadható fordítását.⁴⁷ Mindez egyértelművé teszi, hogy az *Ephemerides* valóban szoros gyakorlati együttműködésben volt a Kelemen-társulattal.

45 Az EB teljes recenziós listája megtekinthető: <http://real.mtak.hu/28025/>, letöltve 2015.12.06.

46 Még a nőírókat előszeretettel támogató és feltüntető Schedius Lajos sem említ női szerzőket vagy fordítókat szintén folyóiratban megjelent magyar drámatörténetében (*Ungarische Literatur. Zweyte Uebersicht. Literatur der dramatischen Dichtkunst. Intelligenzblatt der Allgemeine Literatur-Zeitung. Jena, No. 140. 1798. 10. 20. 1233–1240.* Schedius egyéb irodalomtörténeti összefoglalásaiban megjelenő nőírókról l. BALOGH 2006, 175–197.).

47 Rudnyánszky Karolinára Czibula Katalin hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök. A drámafordító kisasszony bemutatását l. CZIBULA Katalin, *Lakatlan szigetek magyar fordításban*, előadás a *Nunquam auctores, semper interpretes. Magyarországi fordításirodalom a 18. században*, Miskolc, 2014. okt.1–3. konferencián (http://videotorium.hu/hu/recordings/details/9298,Lakatlan_szigetek_magyar_forditasban._Metastasio_L_isola_disabitata, (2015.12.06.), tanulmány változata megjelenés előtt a készülő kötetben.

A továbbiakban a drámaemlékek közül azokat szeretném bemutatni, amelyekhez részletesebb értékelés, bemutatás társul. Az idegen nyelvű drámák közül az egyik latin és három német dráma kapott részletes értékelést. Illei János latin nyelvű színdarabját pozitív példaként említi az *Ephemerides*,⁴⁸ esztétikai erényeként kiemelve azt, hogy dikciója rendkívül tömör és kifejező – a recenzens szerint kár, hogy ebben a modern tragédiák és komédiák ritkán követik a görögöket és a rómaiakat, többségében szószátyárok. A német drámák ellenben negatív példaként kapnak jellemzést, esztétikai hibák demonstrálására szolgálnak. Weber Hunyadi-drámájáról egyenesen azt állítja a szöveg,⁴⁹ hogy mindenfajta esztétikai karaktert nélkülöz („curet aestheticis proprietatibus”): nem jól vihető színre, a szöveg dialógusokkal rendszertelenül szabdalt narráció, következetlen a jellemalkotás, főként a híres történelmi szereplők ábrázolásánál (pl. Hunyadi Mátyás gyerekes, megalázkodó figuraként való megjelenítése, vagy László degeneráltként való ábrázolása). A konklúzió középpontjában az áll, hogy komoly esztétikai vétek ilyen horderejű témát ilyen igénytelen módon színre vinni. Weber másik színdarabja sem kap jobb kritikát: az újság szerint a

„Graf von Cilli⁵⁰ nem felel meg a dramaturgiai szabályoknak, affektált beszédmód jellemzi, továbbá történetileg nem hiteles: mai szokásokat vetít a 14. századra, Zsigmond feleségét, Barbarát fékeveszetten kéjvágyó nőszemélynek ábrázolja, mégpedig úgy, mintha Magyarországon vált volna romlottá – azaz a nagyléptékű történelmi témához itt is méltatlan megjelenítés társul. A negatív példák csúcspontját Girzig Szent István-drámájában mutatja fel az *Ephemerides*.”⁵¹

E színdarab a recenzió szerint minden színvonalat alulmúl, üres szavakból és értelmezhetetlen jelenetekből áll, elalszik alatta a néző, alantas a dikciója, történelmi hiteltelenségét az a cél motiválja (ha egyáltalán van valamiféle

48 Illei János, „Ludi tragici in Academia Budensi nuper exhibiti, nunc restituto postliminio Latinae linguae cultu Patriae Iuventuti per Ioannem Illei oblati” EB 1791.05.10., 301–302.

49 Simon, Weber, „Die Hunyadische Familie, oder: Auch Unschuld schützt nicht immer vor Kabale. Eine wahre Geschichte, welche sich im Jahre 1457, den 16 März in Ofen zugetragen. In Gestalt eines Trauerspiels von 5 Aufzügen bearbeitet” EB 1792.12.20., 615.

50 Simon, Weber, „Graf von Cilli ein Trauerspiel in 5 Aufzügen, teatro accommodata per Iandl” EB 1792.12.20., 615.

51 Girzig, Xavier, „Stephan der erste König der Hungarn, ein Schauspiel in 6 Aufzügen von Xavier Girzig, Mitglied der Hochgräflischen Unser bischen deutschen Opersgesellschaft in Ofen und Pest” EB 1792.12.20., 616.

célja), hogy a magyar nemzetet a némettel szemben megalázza, emellett semmibe vesz történeti tényeket (pl. a korona pápa általi adományozása kapcsán). A másik két német darabnál leírt végkövetkeztetés felerősödik a jelen, már idézett konklúzióban: rómaiakhoz és görögökhöz illő hősei vannak a magyar történelemnek, de ezek kettős halált halnak az ilyen tehetségtelen színrevitel által. Az effajta darabok a recenzió szerint az esztétikai ízlés („aestheticus gustus”) számára teljes mértékben vállalhatatlanok. A német drámákra való általánosítást csupán azzal a megjegyzéssel oldja a recenzió, hogy vannak persze jobb német darabok, Schikaneder darabjai ugyan „phantasmata”-k, de Schiller *Haramiái* már jobb színdarab, bár annak is vannak hibái. Ezt az ellensúlyozást erősíti továbbá valamelyest Schwarz német darabjának értékelése:⁵² ez a dráma dikció, illetve dramaturgiai felépítés szempontjából megfelel az esztétikai szabályoknak az *Ephemerides* szerint, de a színészi előadás (mely a pesti német színházban zajlott) csapnivaló volt, sok színész szavakat vétett, nem tudta lekötni a nézőket. Látnivaló tehát, hogy az idegen nyelvű színdarabok recenziói egyértelműen arra szolgálnak, hogy pozitív, de még inkább negatív, kerülendő mintákat állítsanak a születő magyar nyelvű drámairodalom elé (mégpedig nemcsak a színi hatást, hanem a konkrét színrevitelt illetően is), és szembesítsék azt egyrészt esztétikai elvárásokkal, másrészt a színi hatás szempontjaival, harmadrészt a történelem nemzeti érzelmű értelmezésének imperatívuszával. Az egyetlen német nyelvű színmű, amely az *Ephemerides* szerint majdnem teljesen megfelel ezeknek az elvárásoknak, Hatvani István *Der Bauer* című darabja.⁵³ Az ismertetés szerint szövegét jól választott szavak, kellően patetikus szólások, kiváló cselekménykifejtés jellemzi, a darabot német nyelvre miatt mindkét téatrumban sikerrel játszották, és néhány hiba javításával nemcsak a füleket fogja csiklandozni – azaz a színi hatás mellett a tartalmi-esztétikai kritériumoknak is megfelel.

A magyar nyelvű színdarabok értékelésében nincs jelen ez az élesen bíráló hangvétel. Az értékítélet ezeknél a daraboknál egyértelműen annak függvénye, milyen részletes a recenzió: az egyszerű említés finoman jelzi, hogy a darab a fenti elvárások szempontjából nem kiemelkedő, a részletesebb

52 Schwarz, Georg, „Ulrike, unglücklich durch Liebe und Convenienz, ein neues original Schauspiel in vier Akt von Georg Schwarz, Mitglied der Ofner und Pester Schauspieler Gesellschaft” EB 1791.12.06., 351–352.

53 Hatvani Sámuel, „Der Bauer ein über betittelter Aedelman ein Scheuspiel in drei Aufzügen” EB 1791.04.08., 234.

értékelés pedig kifejezetten a magyar nyelvű színművek erényeit emeli ki. Ezek az értékelések nagyrészt ugyanazon szempontok mentén íródnak, mint a német színműveknél említett kritikai számonkérések. Feltűnő, hogy a fordítások esetében csak a nyelvi megformáltság és a színi megjeleníthetőség szerepel szempontként: például Hatvani Klementina-fordítása⁵⁴ kapcsán mindösze a kiművelt dikció és a színi hatás kap elismerést, a rövid recenzió kiemeli, hogy jól játszható darab, amely így egyszerre szórakoztat és nevel. Az egyébként a lapban sokszor méltatott Kazinczy pedig, Spielenberg személyes ismerőse,⁵⁵ csupán egy „attentione digna”, azaz „figyelemreméltó” minősítést kap drámafordításai révén.⁵⁶ Verseghy drámafordításait sem méltatja részleteiben az *Ephemerides*.⁵⁷ Aranka György franciából fordított darabja ugyan látszólag hosszú recenziót kap,⁵⁸ valójában azonban az ismertetésben mindössze a már Hatvaninál is említett „jucunditas et utilitas”, azaz a szórakoztatva gyönyörködtetés minősítése vonatkozik a színdarabra, a cikk nagyobb része Aranka nem drámai műveit, illetve az általa létrehozott és működtetett Nyelvművelő Társaságot ismerteti, reklámozza. Mivel a leginkább kiemelt magyar nyelvű darabok egyike sem fordítás, ugyanakkor láttuk, hogy a recenzeált magyar színdarabok többsége az, úgy tűnik, a kívánatos irány a lap recenziós koncepciója szerint nem a fordítások, hanem az eredeti magyar színművek irányába mutat. Mindezek alapján megkockáztatható a hipotézis, hogy a Spielenberg-lap drámarecenziói esetében a kritikai elvek szintjén éppoly következetesen érvényesül az originalitás felsőbbrendűsége,

54 Hatvani István, „Gebler A' felsőségnek engedelmével ma tsötörtökön, ... Májusnak 10-dik napján 1792. Esztendőben a' Nemzeti Magyar Jádzó-szini Társaság Budán a' ... Nyári Jádzó-Szinben fog elő-adni egy szín-játékot ... illy nevezet alatt: Klementina, avagy a' testamentom. Öt fel-vonásokban, fordittatott Hatvany István által” EB 1791.04.29., 277.; 1792.12.20., 614.

55 Kazinczy és Spielenberg kapcsolatáról l. BALOGH 2007, 15–44.

56 Kazinczy Ferenc, „Kazinczy Ferenz Külföldi Játszó Szinje.

Első Kötet Hamlet. – Stella. – Misz Szara. – Szampszon” EB 1791.01.28., 67.

57 Verseghy Ferenc, „A le-bilintsezett Prométheus. A.-ból, egy régi görög dramatikú poétából” EB 1792.05.10., 260; „A Budai Magyar Theatrum mellyben válógatottabb néző, vig, és szomorú Játékok olvastatnak Első Szakasz. I. Darab. A szerelem Gyermeke egy néző-játék öt Fel vonásban Kotzebue Úr után az originalis ki adás szerint” EB 1792.05.10., 260. Ezek kontextusáról l. DONCSEZ 2015.

58 Aranka György, „Uj módi gonosz tévő, a fiúi szeretetnek jeles példája öt fel vonásokra szabott Dráma, vagy érzékeny játék, irta Frántzia nyelven de Falbaire Fenoullot, Frantziából fordította az amsterdami 1768 ki adás szerént Aranka György” EB 1791.10.25., 263–264.; 1792.12.20., 614.

mint Kármán *Urániájában* teoretikus szinten⁵⁹ – ráadásul mindkét esetben annak ellenére, hogy az *Ephemerides* recenzeált drámáinak, illetve az *Urániában* helyet kapó írásoknak a többsége egyértelműen fordítás, azaz a szerkesztők mindkét esetben tisztán látják a kortárs helyzetet.

Az *Ephemerides* drámarecenziói között egyértelműen kiemelt helyet kap három szöveg: Soós Márton *Magyar Pénélopéja*,⁶⁰ Simai Kristóf *Igazházi-ja*⁶¹ és Szentjóni Szabó Mátyás-drámája.⁶² Mindhárom színmű egyértelmű és viszonylag részletes laudációt kap. Feltűnő, hogy a két komédia esetében a recenzens egyértelműen a színi hatás követelményeire helyezi a hangsúlyt: Soós vígjátékában dicséri az elegáns dictiont, a karakterek érzelmi kidolgozottságát, a változatosságot és a korábbi darabokhoz képest feltűnő dramaturgiai fejlődést, viszont ez utóbbiban még lát kívánnivalókat, és keserűen jegyzi meg, hogy kár, hogy nincs társulat, mely színpadra vinné. Szemben Simai művével, melynek ismertetése nem más, mint a Kelemen-féle színrevitel triumfusa – még a dikció szintjén sem csak a darab szövegét, hanem a színészek gyönyörűséggel hallgatható beszédét emeli ki. Szentjóni Szabó drámája kapcsán minden eddigi szempont megjelenik: az ismertetés szerint a dráma a magyar történelem jeles pillanatát méltó módon ragadja meg, drámai struktúra szempontjából minden esztétikai elvárásnak megfelel, árnyalt karakterek, alkalmasan megválasztott szavak jellemzik, színre vitelre kiválóan alkalmas. Még a már említett marketing-vonatkozás is felbukkan: mivel a szöveg a *Budai Magyar Teátrum* sorozatban jelent meg, a recenzió ennek bemutatásával és propagálásával zárul. Valószínűleg nem véletlen, hogy épp egy koronázásra írt, egyfajta királytükörként is funkcionáló szöveg emeltetett az *Ephemerides*-ben piederasztálra – naiv lenne az olvasó, ha ezt csupán esztétikai erényeknek tulajdonítva nem feltételezne összefüggést a lap politikai programjával.⁶³

59 Az *Uránia* eredetiség-programjának kontextusáról l. SZILÁGYI 1998, 289–293.

60 Soós Márton, „Magyar Penelope, avagy az álhatatos szeretet példája vígjáték öt felvonásokban, írta Maros vásárhelybeli Soos Márton az orvosi Tudomány halgatója, és a Magyar Teátrumi tarsaság tagja” EB 1791.07.12., 32.; 1792.12.20., 614.

61 Simai Kristóf, „Igaz-Házi egy kegyes jó Atya mulatságos Iáték, Öt felvonásban szerzette Simai Kristóf” EB 1790.10.19., 514.; 1790.10.25., 538.

62 Szentjóni Szabó László, „Mátyás Király, vagy a nép Szeretete Jámbor Fejedelmek Jutalma. Nemzeti érzékeny Játék három felvonásba szerzette a Historia szerint Szent Jóni Szabó László” EB 1792.12.20., 613. E drámaszöveg kiemelt szerepére Waldapfel József is felhívta a figyelmet, WALDAPFEL 1930, 55–88.

63 Erről részletesen l. BALOGH 2015b, 166–189.

A negyedik kontextus, azaz a korabeli színjátszásra való reflexiók két szempontból is érdekesek. Egyrészt ezek általában nem önállóan jelennek meg, hanem vagy a drámarecenziók részeként, mint az előbb említett Simai-darab esetében, vagy pedig a színház intézményesülésével kapcsolatos híradás részeként. Másrészt ez az a pont, ahol az *Ephemerides* a leglátványosabban érintkezik a korabeli színházi sajtóval, melytől, mint az alábbiakban bemutatom, egyébiránt jelentős mértékben eltér. Az ilyen jellegű tudósítások három típusba sorolhatók. Egyrészt vannak olyan tudósítások, melyek felsorolják az éppen műsoron lévő darabokat, és általános utalásokat tesznek a színészi játék minőségére és a sikerére vonatkozóan.⁶⁴ Ez igen érdekes színháztörténeti forrás lehetne, ugyanakkor nagy hátránya az effajta műsortudósításoknak, hogy nem válnak következetesen rendszeressé, előfordulásuk esetleges. A második típusba azok a tudósítások tartoznak, amelyek recenzió keretében egy adott színmű értékelését a színi hatás mérlegelésével oldják meg. Például az *Arany perecek* dramatizált változata kapcsán ezt írja az *Ephemerides*: „Az első három felvonást, melyek a dramaturgia valamennyi szabályának megfelelnek, izgalommal lehet olvasni és nézni. A 4. és 5. felvonásban is csak kevés dolog van, amin változtatni kellene. Fárasztják a hallgatót az édesanya folytonos hibái, és hóhért sem szokás nyílt színen szerepeltetni. A múlt század szokásait tükröző dekorációk és ruházat, és a színészek és színésznők jól alkalmazott deklamációi mindenki helyeslését elnyerték.”⁶⁵ A harmadik típust azok a híradások képviselik, amelyek a színházügy intézménytörténeti alakulása révén térnek ki egy-egy színpadi jelentre, nem esztétikai

64 „Societas theatralis Ungarica Pestini dramata coram frequentissimo auditorio producit. Adprobationem Actores, Actricesque publicam saepe meriti sunt, ut qui omnes novi in Scena, quasi stadio hoc enutriti potiores se se exercent. Inter dramata, quae in scenam data sunt praeterea; quae iam aestate visa sunt, adprobationem tulerunt: *Erast* Franc. De Kazincz, *Zusuguri*! Christophoro Simai, et *a' nemes hazugság* Iosepho Gindl Auctoribus conscripta. In theatro germanico inde ab exordio anni huius aliquot adprime elaborata dramata data sunt. Talia sunt: *Otto der Schütze Prinz von Hessen: Radegunda von Thüringen*. Habet theatrum huius germanicum id sibi proprium, quod Actores, Actricesque Societatis huius cum primis, qui uspiam In Provinciis germanicis sunt, conferri mereantur.” EB 1793.01.24., 49–50.

65 „Actus priores 3 ad omnes Dramaturgiae leges accomodati magna aviditate legi, et spectari possunt. In 4to et 5to sunt exigua quaedam, quae mutari possunt. Fastidiunt aures continuum Matris errorem, prout et Carnificem in scenam dari iam extra morem dudum est. Decorationes, et vestes prioris Seculi morem referentes, ut et Actorum, Actricumque promptae rerum adiunctis accomodatae declamationes omnem tulerunt adprobationem.” EB 1792.06.21., 338–339.

szempontból értékelve azt. Ilyen például az a Spielenberg ellen intézett támadás, melyet latin lapszerkesztői és a magyar színház a német színjátszás rovására támogató tevékenysége váltott ki. A tudósítás szövege szerint 1791. márciusában a német színtársulat egyik tagja egy Hafner-darab előadása közben a dráma szövegében nem szereplő kiszólással utalt Spielenberg korábbi, visszhangtalan verseire és jelenlegi szerkesztői tevékenységére: „ha – mondta – már a latin verseim nem tetszenének, akkor latin újságot fogok írni”.⁶⁶ Ennél komplexebb szöveg a Kelemen-társulat színre lépésének leírása, melyben a színi előadás elemei sajátosan keverednek az örvendező laudáció elvontabb szólamával:

„A tegnapi napot (1790. október 25.) a hazai történelem könyvébe arany tintával kell feljegyezni, mivel ifjabb Rádai Ráday Gedeon báró és tekintetes Kazinczy Ferenc, Abaúj vármegye táblabírája bábáskodásával az idegen köntöst ledobva, bájos hazai öltözetben érkezett meg Phoebus nyolcadik társa, Thália a budai teátrumba, és igen sűrű tömeget üdített fel hazai nyelvű játékaival. Ez olyan dolog, mely a nemes magyar játszó ifjúság dicsőségére és egész nemzetségünk örök vigaszára szolgál, amit ebben e tekintetben elérhetett. Újraélednek végre tehát a valamikor oly ékes szcénák: újraélednek! Mert észrevették, hogy a hazai nyelv bája és édessége újra felüdíti azokat. Éljenek a haza atyjai és fiai, akik pártfogásának ezt köszönhetjük, kiknek érdemét a magyar utókor mindig örömmel tiszteli majd. Tegnap visszhangzottak a szünet nélküli tapstól a budai szcénák, visszhangozzék most ettől az új hírtől az egész haza, melyet reméljük, terjeszteni fognak mindazok, akiknek kedves a hazai nyelv. És ne maradjon el a zenekar dicsérete, melyet bár nógrádi cigányok alkottak díszes aranypaszomántos nemzeti ruhákban, mégis remek dallamaikkal örömmel és helyesléssel töltötték el az összejöttek szívét, és nyilvánvalóvá tették, hogy ki-ki amit a jó természet adományozott neki, azzal tetszést tud aratni. Ez az ünnepi színdarab egy magyar komédia volt, melyet Simai Kristóf tekintetes atya, a piaristák klerikusaként a kassai nemzeti iskola rajztanára az alábbi címen adott ki a minap: Igaz-házi egy Kegyes jó Atya mulatságos Játék. Öt felvonásban. Meghallgatván, nem kétlem, a hazai művelt főket eláradó gyönyörűség öntötte el, hogy nem voltak hiábavalóak a hazai nyelv és az azon szerkesztendő drámák irányában végzett munkáitok és gondjaitok! Hej! csináljátok tehát tovább, amit ily szerencsésen kezdtetek, folytassátok egyesült erővel és erőfeszítéssel. Nem

66 „...si, inquit, Poësis mea non iuverit Latina scribam nova.” EB 1791.03.08., 162.

hiányoznak ehhez a nézők, nem a színészek, nem a patrónusok – nem fogunk mi sem tétlenkedni. Így esedezik hozzátok a haza dicsőségére vágyó fő, aki Corvin Mátyásnak, Magyarország királyának megválasztását és koronázását egy remek drámába foglalva őrzi magánál kéziratban, eme *Ephemerides* szerzője: Tertina Mihály.”⁶⁷

Igen tanulságos, ha az előbb említett közlemény-típusok mentén összevetjük az *Ephemerides* színházi tudósításait kortárs, hasonló publikációs profilú magyarországi lappal, így ugyanis még markánsabban fognak látszani az *Ephemerides* színházi programjának sajátosságai. Jó bemérési pont lehet a *Pressburger Zeitung*, Pozsony első, 1764-ben induló lapja, mely rendszeresen közölt színházi tudósításokat az éledő pozsonyi színjátszásról. Ezeknek átfogó vizsgálatát Czibula Katalin már elvégezte,⁶⁸ illetve Seidler Andréával közösen sajtó alá rendezte az újság online kereső felüleleten szemlélhető

67 „Et erit profecto hesterna dies (XXVta Octobris Anni defluentis 1790) domesticis in Annalibus aureo signando stilo, qua obstetricantibus III. L.B. Iunior Gedeone Ráday de Ráda, et Spect. ac Cl. D. Francisco Kazinczy Comitatus Abaujvárienses Tabulae Iudiciariae Adessore Meritissimo exuto peregrino habitu, patrium induta amictum lepida novem Phoebi comitum socia Thalia Budense concedit Theatrum, frequentissimosque populares suos vernaculo recreavit ludo. Atque hoc est, quod ad maiorem Agentis nobilis Iuventutis Hungariae gloriam, perenneque universae Gentis Nostrae solatium cedat, quod votorum suorum summam hac quoque ex parte attingere potuerit. Revixerunt tandem ergo aliquando ornatissimae Scenae: revixerunt. Nempe, quia patrii Idiomatis gratia, et suavitate se refocillari animadverterunt. Vivant Patriae Patres, et Filii quorum patrocínio id in acceptis debemus, quorum meritum ventura etiam Hungara posteritas grata semper recolet mente. Resonabant heri sine intermissione cumulatis plausibus scenae Budenses; resonet nunc hoc novo Nuncio universa patria, cuius nos non ingratos propagatores futuros speramus apud eos, quibus chara est Patria Lingua. Non sua etiam frustretur laude Musicorum Chorus, quem licet Zingari Neogradiensis cultu Nationali vestiti aureis fimbriis splendescere constituerint, tamen exquisitissimus concentibus cum gaudio et adprobatione omnium confluentium, id palam evicerunt hoc actu, quod sibi quoque aliquid benigna natura tribuerit, quo heris suis complacere queant. Argumentum primae huic Hungaricae Comaediae erat, festivum Drama, quod Cl. P. Christophorus Simai Clericus Regularis Scholarum Piarum in Nationali Cassoviensium Schola Graphydis Doctor peritissimus sub isto nuper ediderat titulo: Igaz-házi egy Kegyes jó Atya mulatságos Játék. Öt fel vonásban. Auditis ergo non dubito liquidissima perfusi voluptate Patriae Eruditi, non irritas in polituram Patrii sermonis eoque concinnanda Drammata esse vestras curas et vigilias. Eia! ergo porro quoque agite, ut quod felicibus auspiciis coeptum est, iunctis viribus et conatibus continuetur. Non deerunt Spectatores: non deerunt Actores: non deerunt Patroni, dummodo nos non desimus. Ita vos patriae honoris gloriaeque cupidus obtestatur, is qui Electionem, Coronationemque Mathiae Corvini Regis Hungariae abs se in laetificum Drama redactam in Manuscriptis Schedis adservat harum Ephemeridum Auctor Michael Tertina.” EB 1790.10.25., 537–538.

68 CZIBULA 2003, 429–441.

szövegét is.⁶⁹ E feldolgozás alapján elmondható, hogy a *Pressburger Zeitung* eleinte a *Gelehrte Nachrichten* rovatban közölt olyan színházi híreket, mely jelen tanulmány tipizálása szerint a 2. kontextusba sorolhatók, azaz a pozsonyi színházi élet intézményesülését követik nyomon. E hírek sajátsága, hogy minden színháztípus szerepet kap bennük, azaz a kastélyszínház, az egyházi színjátszás és a hivatásos színtársulatok tevékenysége is hírértékű. Ezzel szemben az *Ephemerides* elsősorban a Kelemen-társulat tevékenységéről tudósít, a pesti német színház csak ritkán, és többnyire negatív kontextusban tűnik fel a hírekben. A *Pressburger Zeitung* később külön rovatot indított *Theatrical Neuigkeiten* címmel a bővülő és rendszeresedő színházi híreknek. Ezekben a 2. kontextus híryanaga mellett a 4. kontextus, tehát a konkrét színelőadásokra vonatkozó hírek is megjelennek, viszonylagos rendszerességgel, továbbá a figyelem spektrumát a pozsonyi próbálkozások mellett az egész országra és Bécsre is kiterjeszti a folyóirat. Az *Ephemerides* tudósítási spektruma ellenben mindvégig Pest-Buda marad, egyéb színházi híreket kizárólag akkor közöl, ha azok magyar nyelvű színtársulatra vonatkoznak (pl. a kolozsvári színtársulat megalakulásáról),⁷⁰ és azokat is csak néhány szóban. Ugyanakkor az *Ephemerides*ben is megfigyelhető a színházi hírek rendszeresebbé és bővebbé válása, de nem a színelőadások rendszeres bemutatásának irányába, hanem a drámabibliográfiák és drámarecenziók közlése felé. Külön rovatot ezek a hírek nem kapnak, az első két kontextus a *Politica*, a második a *Litteraria* rovatban jelenik meg, a negyedik kontextus, azaz a színelőadások bemutatása vegyesen, attól függően, milyen hírcsoporthoz kapcsolódik. Teljesen egyedinek tekinthető azonban két jelenség az *Ephemerides* tekintetében. Egyfelől egyedülálló, hogy a színházügyet nem egyszerűen kulturális-szórakozási tevékenységként és híryanagként fogja fel, hanem beépíti egy nagyobb léptékű, tendenciózus, nyelvközpontú programba – mégpedig rendkívül redményesen, hiszen a magyar nyelvű színjátszás ügye a továbbiakban legalább fél évszázadon keresztül a magyar nyelv kulturális fejlesztésének központi terepe marad. Másfelől ezt a programot nemcsak propagálja, a magyar színtársulatot nemcsak marketingtevékenységgel segíti az *Ephemerides*, hanem aktív, kezdeményező szerepet vállal annak támogatásában, részint a kiáltványokkal, részint a magyar nyelvű drámairodalom ügyes és koncepciózus feltérképezésével, részint pedig a születő magyar nyelvű drámairodalom iránti esztétikai elvárások explicitté tételével.

69 *Pressburger Zeitung online*, <http://www.univie.ac.at/finno/pztg/suche.php>, letöltve (2015.12.06.)

70 EB 1792.11.12., 553.

A fenti rövid összevetés jól mutatja, hogy az *Ephemerides Budenses* nem csupán leíró-dokumentatív szempontból fontos a magyarországi színház- és drámatörténet számára. A korabeli magyarországi lapoknál sokkal erőteljesebb figyelmet szentel a színjátszás, azon belül a magyar színjátszás ügyének. Nem csupán mediális funkciót tölt be, azaz szélesebb közönséghez juttatja el a kulturális szegmens híreit és eredményeit, hanem alakító szerepe van annak fejlesztésében és formálásában. Külön kiemelendő, hogy a korabeli sajtóval ellentétben nemcsak a színjátszás intézményes és színpadtechnikai vonatkozásaira koncentrálnak, hanem következetesen figyelmet áldoz a háttérben mozgatott drámaszövegek esztétikai minőségére, rendszerezett összegyűjtésére, a drámafordítói és főként a drámaírói kísérletek ösztönzésére. Úgy vélem tehát, az *Ephemerides* hamarosan elkészülő részletes online repertóriumának nemcsak az újság eddig már kellően méltatott intézménytörténeti jelentősége, hanem a drámairodalom szempontjából betöltött kezdeményező és szabályozó szerepe miatt is segítségére lesz a korszak drámairodalmával és színház-történetével foglalkozó kutatóknak.

The Role of *Ephemerides Budenses* in the Hungarian Theatre History

Ephemerides Budenses was a Latin language journal published in Buda between 1790–1793. Its two editors, Mihály Tertina and Pál Spielenberg evolved a programme for developing Hungarian language, which turned a determinative goal of their journal. One of the main fields of this programme was an efficient support of the Hungarian language theatre, especially of László Kelemen's company. My paper investigates the four main types of items and articles concerning theatre. The first type includes synthetic writings about the connection between theatre and the development of Hungarian language. In the second type there are reports about the institutionalisation of Hungarian language theatre. The third group contains reviews about dramas, and the fourth group consists short notions concerning particular dramatic performances. The second and the fourth groups are common and regular in the contemporary press, as my comparison with *Pressburger Zeitung* shows. As I see, there are two specialities of theatrical news published in *Ephemerides Budenses*. One is the programmatic concept about language developing effect of theatre. And the other was the editors' intention to collect every Hungarian language dramas, to rate them by particular aesthetic values, and to urge the Hungarian writers for composing original Hungarian dramas.